

Soteria 29 (2012)

pogingen van Yoder een theologie te schrijven vanuit de navolging van Christus.

drs. Daniël Drost (werkzaam in een gemeentestichtingsproject en bezig met onderzoek naar de theologie van Yoder)

Hebräisches Evangelium und synoptische Überlieferung. Untersuchungen zum hebräischen Hintergrund der Evangelien.

(Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 312); Guido Baltes, Mohr Siebeck Tübingen 2011, xviii + 711 blz., € 99,00

Het onderzoek naar de achtergronden en de onderlinge samenhang van de synoptische evangeliën (Matteüs, Marcus en Lucas) lijkt soms een *never-ending story* c.q. een gebed zonder eind. Alles is al eens gezegd en 'oplossingen' voor het synoptisch probleem zijn er te kust en te keur. Wie er dus nog iets nieuws en iets zinnigs over wil zeggen, moet met goede argumenten komen. Welnu, toen ik dit lijvige boekwerk van ruim zevenhonderd pagina's met gepaste reserves ter hand nam, werd ik wat dat betreft op mijn wenken bediend: een zorgvuldig en overtuigend pleidooi om de boel na een paar eeuwen *painstaking research* opnieuw onder de loep te nemen en de consequenties te trekken van al het onderzoek naar de joodse (Hebreeuwse en Aramese) achtergronden die een stempel hebben gedrukt op de evangeliën. Het boek is gebaseerd op een proefschrift onder supervisie van Rainer Riesner, wat de kennertjes onder ons niet zal verbazen. Riesner zelf doet al jarenlang onderzoek naar de mondelinge en schriftelijke tradities die aan de evangeliën ten grondslag liggen.

Nu is Baltes er niet op uit om te bewijzen dat de huidige evangeliën directe vertalingen van Hebreeuwse of Aramese originele zijn. En ook meldt hij om de haverklap dat hij geen kant-en-klare theorie heeft over het ontstaan van de evangeliën. Wel wil hij duidelijk maken dat kennisname

van met name het Hebreeuws en het toenmalige jodendom in veel gevallen een verhelderend licht werpt op de tekst en zijn ontstaansgeschiedenis.

De eerste twee hoofdstukken zijn volledig gewijd aan een overzicht van het onderzoek naar de Hebreeuwse en Aramese achtergronden van de evangeliën. Ze onderbouwen uiteindelijk de stelling dat de tijd rijp is voor een hernieuwde door-denking van de zaak. Een belangrijke eerste conclusie die Baltes trekt is dat het Hebreeuws in het Palestina van de eerste eeuw minstens zo gangbaar was (althans in bepaalde, vooral religieuze contexten) als het Aramees en het Grieks. En dat het alleen al om die reden zinnig is om de evangeliën te bevragen op hun verankering in de Hebreeuwse taal. De implicatie is volgens Baltes overigens dat wanneer er in het Nieuwe Testament sprake is van 'in het Hebreeuws' (bv. in Hand. 21:37-40), dat op de letter genomen mag worden en dus niet 'in het Aramees' betekent.

Voor al het theoretische deel over meertaligheid (meertaligheid blijkt bijna overal eerder regel dan uitzondering!) en het fenomeen van transferentie (woorden uit de ene taal worden in de andere taal opgenomen) biedt overtuigende inzichten die de meest verstokte scepticus op z'n minst aan het twijfelen moeten brengen. Met ongelooflijk veel gevoel voor nuance (af en toe irriteert dat een beetje) laat Baltes aan de hand van vier *test cases* zien hoe zijn theorie in de praktijk werkt. Hij bespreekt achtereenvolgens een passage uit de driedovoudige overlevering, de perikoop over Johannes de Doper (Mat. 3:1-6 en parr. 236-345), een passage uit de tweevoudige overlevering van Matteüs-Lucas (veelal aangeduid als Q-materiaal), de Beelzebul-controverse (Mat. 12:22-32 en parr. 346-402), een passage uit het eigen materiaal van Matteüs, over vergeving en de gelijk-nis van de onrechtvaardige dienstknecht (Mat. 18:21-35, 403-486) en een passage uit de lijdensgeschiedenis, de passage over de voorbereiding van het pascha (Mat. 26:17-20 en parr. 487-586). Baltes gaat bij al deze teksten op zoek naar hoe de tekst in

het Hebreeuws geklonken zou kunnen hebben en komt met concrete voorstellen tot reconstructie. Het interessante is dat Baltes concludeert dat nu eens Matteüs, dan weer Marcus, dan weer Lucas het dichtst aanzit tegen het Hebreeuws. Soms laat het Grieks van Matteüs zich niet terugvertalen naar het Hebreeuws maar wel naar het Aramees; soms lukt terugvertalen helemaal niet en lukt het bij de parallelpassages in Marcus en Lucas juist wel. Idem dito vice versa etcetera voor Marcus en Lucas. Dat levert een behoorlijk complex (genuanceerd) beeld op en verbiedt het trekken van al te simpele conclusies. Hoewel Baltes herhaaldelijk betoogt dat hij geen oplossing voor het synoptisch probleem als zodanig biedt en zijn bevindingen aansluiten bij meer dan één verklareingsmodel, spreekt hij aan het einde van het boek wel zijn voorlopige voorkeur uit voor een model dat uitgaat van een (Hebreeuws geschreven) proto-Matteüs, dat vertaald is in het Grieks en in die vorm door Marcus is gebruikt (597). Ons huidige (Griekse) evangelie van Matteüs verdraagt volgens Baltes echter ook kennis van het evangelie van Marcus, zodat er dus over-en-weer sprake is van beïnvloeding. Baltes houdt er rekening mee dat in het evangelie van Lucas een vergelijkbare ontwikkeling heeft plaatsgevonden als voor Matteüs, maar laat in het midden of Lucas Marcus heeft geraadpleegd. Ik ben er eerlijk gezegd nog niet overtuigd dat Baltes' oplossing voor het synoptisch probleem gaat werken voor de evangeliën in hun geheel; daarvoor is een alomvattend onderzoek van alle teksten nodig. Bovendien valt ook nog te bezien of we bij een vermeende Hebreeuwse achtergrond in alle gevallen wel aan een schriftelijke bron moeten denken. Dat bepaalde passages zich prima laten terugvertalen naar het Hebreeuws of het Aramees, zegt niet per definitie iets over de schriftelijkheid van het materiaal. Van schriftelijke bronnen in het Hebreeuws ontbreekt tot op heden immers elk spoor. En de mondelinge overlevering was voldoende stabiel om de verhalen redelijk herkenbaar en gestandaard-

seerd door te vertellen. Jammer dat het werk van Werner Kelber, David Rhoads en James Dunn op dit gebied niet besproken wordt; dat is wel een gemiste kans.

Afijn, de verdienste van dit indrukwekkende werk is wat mij betreft niet dat we nu opeens de oplossing voor het synoptisch probleem hebben ontdekt, maar wel dat het duidelijk maakt dat wij als onderzoekers van het Nieuwe Testament soms een bepaalde blinde vlek hebben voor de mogelijkheid dat een Hebreeuwse context veel kan verklaren wat anders onopgelost blijft. Een studie van formaat dus, die de gemoederen nog lang zal beroeren en hopelijk veel nieuwe inzichten oplevert in het ontstaansproces van de evangeliën en ons dichterbij brengt bij het punt waar het allemaal begonnen is: bij Jezus en zijn volgelingen van het eerste uur.

dr. Arie W. Zwiep (docent Nieuwe Testament en hermeneutiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam)

Rechters: Simson, over roeping, liefde, wraak en oordeel (Luisterend leven). Paul Kurpershoek, Boekencentrum Zoetermeer 2011, 69 blz., € 8,90

In dit nieuwe deel van de serie 'Luisterend leven' wordt Simson gevolgd: vier hoofdstukken na een inleidend hoofdstuk over de rechtertijd in het algemeen en een epi-loog over de overgang naar het boek Rut. De eerste onderdelen van elk hoofdstuk zijn geschikt voor persoonlijke stille tijd. Het laatste onderdeel heet 'Samen luisteren' en is bedoeld voor bijbelstudiegroepen of gesprekskringen.

Het leven van Simson voor stille tijd of bijbelstudie verwerken is niet eenvoudig! Het zijn sterke verhalen met bitterzoete humor, die zich niet altijd makkelijk lenen voor een bezinning over God, zijn volk of ethiek. Desondanks heeft Kurpershoek er een goed leesbaar en prikkelend boekje van gemaakt. Dat komt onder andere door het bredere perspectief van het eerste en het laatste hoofdstuk en door zijn eerlijke